

van zijn kanunniken betalen, hetzij in natura hetzij in geld. Een voortgaand proces van goederen-deling leidde sinds de elfde eeuw in Utrecht en omringende bisdommen niet alleen tot afscheiding van het vermogen van de bisschop ten opzichte van dat van zijn kapittels, maar ook binnen elk kapittel tot markering van het proostengoed ten opzichte van dat van deken en kanunniken. Zo ook bij Sint Jan, dat sinds ongeveer 1100 van de bisschop het recht op tienden met of zonder kerk ontving, in allerlei delen van het bisdom, die uitdrukkelijk waren bestemd voor de twintig kanunniken van dat kapittel. Naast het stipendiumgoed, dat in beheer bleef bij de proost, ontstond aldus het oudste kapittelgoed, dat in de grote kamer *ad grossam* werd geadministreerd en uitkeringen verschafte aan de residerende kanunniken. Het stipendiumgoed zelf, deel van het proosdijgoed, werd in het begin van de dertiende eeuw nauwkeuriger omschreven en ten opzichte van het proostengoed afgeschermd, nadat al in 1131 een halt was toegeroepen aan de neiging van de proost om delen van zijn (nog ongedeelde) proosdijgoed aan leken in leen te geven. Vervolgens ontstond vermoedelijk in de loop van de dertiende eeuw een fonds voor memoriediensten of zielenmissen, beheerd door de grote kamer *ad cameram*, en in de veertiende eeuw de kleine kamer *ad cameram* voor datzelfde doel. De uitkeringen uit dat jongste fonds vormden een presentiegeld voor kanunniken die werkelijk bij een dienst aanwezig waren.

Het boek bestaat uit een beschrijving van dit ingewikkelde proces, waarvan de termen worden uitgelegd op bladzijde 74-76 en verder consequent gehanteerd. Uitvoerig wordt ingegaan op de ligging van de verschillende goederen en tienden en hun herkomst, en de inkomsten daaruit. Duidelijk is dat tot de *dos* een aantal hoven van een (semi-)domaniaal karakter heeft behoord, die later zijn uiteengevallen en voor een deel verpacht. Het kapittel heeft zelf niet veel aan ontginning van de bijbehorende of verleende woeste gronden gedaan, en men krijgt de indruk dat bij een actiever beheer veel grotere inkomsten hadden kunnen worden verworven. De enige efficiency van de kant van het kapittel bestond in het afstoten van verder weg gelegen goederen ten gunste van goederen dicht bij de stad Utrecht. Aartsdiaconale en hoge wereldlijke rechtsmacht, berustend bij de proost, werden echter niet afgestoten, ook niet als het om het dekenaat Westergo in Friesland ging.

Zoveel gegevens, verzameld en geanalyseerd, en na lezing nog niet bevredigd? Het lijkt ondanikbaar, maar deze lezeres was geregeld verdwaald in de veelheid van het gebodene. Was er een andere leidraad mogelijk geweest? Meer synthese bij zoveel analyse? Een andere vraagstelling, die tot een minder beschrijvend boek had geleid? Maar laten we dankbaar zijn dat dit resultaat nu tenminste op tafel ligt en dankzij de uitvoerige inhoudsopgave en de index op persoons- en plaatsnamen (555-575) goed toegankelijk is.

Johanna Maria van Winter

P. Berendrecht, *Proeven van bekwaamheid. Jacob van Maerlant en de omgang met zijn Latijnse bronnen* (Dissertatie Leiden 1995, Nederlandse literatuur en cultuur in de Middeleeuwen XIV; Amsterdam: Prometheus, 1996, 373 blz., f55,-, ISBN 90 5333 422 X).

In deze even degelijke als fraaie dissertatie is de schrijfster erin geslaagd een duidelijk en overtuigend inzicht te geven in de wijze waarop Jacob van Maerlant bij zijn bewerkingen van *Alexanders geesten*, de *Rijmbijbel* (zowel het *Scolastica-dee* als de *Wrake van Jerusalem*) en de *Spiegel historiael* met zijn Latijnse bronnen is omgegaan. Dat de schrijfster zich in haar keuze tot de drie genoemde werken heeft beperkt, wordt in het inleidend hoofdstukje afdoende gerechtvaardigd. Daardoor blijft een in dit verband hoe dan ook interessante tekst als de

Heimelijkheid der heimelikheden buiten beschouwing. Verdenius' uitgave daarvan staat inderdaad nog steeds buiten kijf, maar dat neemt niet weg — getuige een noot is ook de schrijfter zich daarvan ten volle bewust — dat juist de discrepantie in tekst en indeling van de diverse Middelnederlandse handschriften vragen naar de bewerkingswijze van Maerlant en diens afschrijvers doet rijzen.

Bij het onderzoek naar de werkwijze van Maerlant als intermediair tussen *latinitas* en volkstaal gaat het uiteraard niet alleen om de vertaling en bewerking van de originele teksten zelf (*Alexandreis* van Walter van Chatillon, *Scolastica* van Petrus Comestor en *De bello Judaico* van Flavius Josephus voor de *Rijmbijbel* en *Speculum historiale* van Vincentius van Beauvais), maar ook om teksten die Maerlant op de een of andere manier bij zijn bewerkingen heeft betrokken. Uit alles wat in dit boek te berde wordt gebracht blijkt Maerlant meestal een nauwgezet en doeltreffend bewerker te zijn geweest, zich voortdurend bewust van de waarde van zijn materiaal en de wensen van zijn publiek: 'al Maerlants veranderingen' zijn te verklaren 'als tegemoetkomingen aan een lekenpubliek' (222).

Hoezeer deze vaststelling ook kan worden beaamd, toch is het niet steeds even duidelijk hoe de betrokken toevoegingen en ingrepen door de bewerker zijn bedoeld dan wel door de lezer of toehoorder zijn opgevat. Laat ik me tot één voorbeeld beperken: pausin Johanna. Het gaat hier dan uiteraard niet om de polemieek over dat verhaal als zodanig — al komt daarvan wel iets om de hoek kijken — maar puur om de vermelding in *Spiegel historiael* (IV.i.XLII, 45-72).

Maerlant voegt, na ongeveer conform Vincentius van Beauvais de opvolging van de keizer van het Middenrijk Lotharius te hebben vermeld, het verhaal over pausin Johanna toe met daarop aansluitend een korte vermelding van de opeenvolging van pausen zoals die volgens de officiële lijsten is geboekstaafd: Leo IV (bij Maerlant Leo V, gestorven in 855), Benedictus III (bij Maerlant Benedictus II, 855-858) en Nicolaas I (858-867); daarna pakt Maerlant weer de originele tekst van Vincentius van Beauvais over Lotharius' zoon en opvolger Lodewijk (de Jonge). Na de dood van paus Leo IV koos men een zekere Jan die een vrouw bleek te zijn en die in de kraam zou sterven terwijl zij in een plechtige optocht door Rome werd gedragen. Maerlant houdt nogal wat slagen om de arm: hij vermeldt het '[a]lse some seggen over waer' (51). Als hij het verhaal in het kort heeft verteld, belijdt hij zijn eigen onzekerheid door zichzelf niet 'vroet of claer' te achten om uit te maken 'weder het favele es of waer / maer inder pausen coronike / Sone vintsmen niet gemeenlike' (69-72).

Deze vermelding wekt diverse vragen op die alle te maken hebben met de problematiek van deze dissertatie. Ten eerste de slagen om de arm: is het verhaal waar?, een vraag die nauw in relatie staat tot de gebruikte bron en Maerlants waardering daarvan. Over die bron bestaat geen absolute zekerheid, maar gemeenlijk gaat men ervan uit dat het hier om de kroniek van Martin van Troppau (Martinus Polonus) gaat, wat ook door Berendrecht in een noot wordt vermeld. Maerlant gebruikte deze kroniek vaker om zijn origineel aan te vullen met pauselijke gegevens (Maerlants vermelding van Benedictus II en Nicolaas I als opvolgers van Leo IV is ook daaraan ontleend) en bijvoorbeeld met het verhaal — dat Berendrecht niet vermeldt — over de Byzantijnse keizer Heraclius en de christologisch gesproken ketterse jacobieten, stuk voor stuk vermeldingen waarvan Maerlant het 'waarheidsgehalte' niet in twijfel trok (201, vergelijk 318 noten 269, 270; Heraclius: *Spiegel historiael*, III.viii.XII, 25-54).

Afgezien van de snelheid waarmee de doorhem gebruikte versie van de kroniek van Martinus Polonus, voltooid in 1277, Maerlant onder ogen kwam, is in dit verband ook het aanhalen op zichzelf opmerkelijk. Juist de ook in het laatste gedeelte van deze dissertatie aan de orde gestelde vragen naar de (objectieve dan wel veronderstelde) autoriteitswaarde van de gebruikte bronnen en de implicaties van wat Maerlants zucht naar waarheid wordt genoemd, worden

door de keuze van deze episode in een boeiend daglicht geplaatst. Immers, wat beoogde Maerlant met deze toevoeging? — een vraag die trouwens ook door de ingevoegde Heraclius-passage wordt opgeroepen, omdat daarin de alom vereerde apostel Jacobus Maior aan ketterse inzichten wordt gekoppeld.

Een tweede opmerking is meer conceptueel van aard. Aan het eind van haar betoog (230-231) meldt Berendrecht dat Maerlant het Latijnse *integumentum* gelijkstelde aan 'boerde', wat in haar ogen veelzeggend is, al is de aanduiding niet zo makkelijk plaatsbaar. Zonder dat ik wil beweren tot een duidelijke oplossing te komen, meen ik dat het raadzaam zou zijn geweest deze aanhaling in verband te brengen met de beide passages over 'boerden' en 'borderere' (broddelaars), waarin Maerlant de onbetrouwbare schrijvers van de leugenachtige Karelromans aan de kaak stelde. Maerlant plaatst deze verzuchtingen in het inleidende hoofdstuk van zijn verhaal over Karel de Grote en gaat er wat nader op in meteen nadat hij Vincentius' weergave van de zogeheten *Kroniek van Turpijn* had opgelepeld (*Spiegel historiael*, IV.i.I. 39-57; IV.i.XXIX).

De door Berendrecht aangeduide plaats (*Spiegel historiael*, I.vii.III) betreft de weergave van een door de vroeg-christelijke auteur Hegesippus geschreven heidens wonderverhaal met een moralistische boodschap. Van die moraal was het verhaal als het ware het 'omhulsel', het *integumentum*, in Maerlants woorden dus 'boerde', maar werd desalniettemin door de ook in Maerlants ogen heilige Hegesippus 'vor waerheit' aangereikt. Deze context levert meteen het probleem van interpretatie van het woord 'boerde', want met die eerder aangehaalde 'boerden' en 'borderers' worden volkomen andersoortige zaken bedoeld, namelijk fantasieverhalen, verteld door schrijvers die beter moesten weten.

Voor Maerlant stonden in het laatste geval zowel verhaal als auteur in een kwaad daglicht, wat bij de heilige Hegesippus toch niet het geval lijkt te zijn. Of moeten wij Maerlants woorden zo verstaan dat de overigens betrouwbare Hegesippus zich met zijn wonderverhaal op de een of andere manier om de tuin heeft laten leiden? Maar door wie, en waarom? Dat lijkt me nauwelijks aanvaardbaar, zodat het de moeite loont dit nog eens nader te (laten) beschouwen.

Zo blijven er opmerkingen en kanttekeningen mogelijk die echter niets afdoen aan het kaliber van dit proefschrift. De schrijfster heeft nu eenmaal keuzes moeten maken. De constatering dat daarbij soms wat buiten boord is gevallen dat bij nader inzien eigenlijk heel karakteristiek blijkt te zijn, kan en zal alleen maar leiden tot verdergaande studie van Maerlants in vele opzichten gigantische oeuvre.

J. van Herwaarden

S. Dauchy, *De processen in beroep uit Vlaanderen bij het parlement van Parijs (1320-1521). Een rechtshistorisch onderzoek naar de wording van staat en soevereiniteit in de Bourgondisch-Habsburgse periode* (Dissertatie Gent 1991, Verhandelingen van de Koninklijke academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België. Klasse der letteren LVII-cliv; Brussel: Paleis der academiën, 1995, 328 blz., ISBN 90 6569 623 7).

Het proces van staats- en natievorming in Noordwest-Europa is een fascinerend schouwspel. De machtsontplooiing der monarchen, het schragen van hun binnenlandse positie tegenover rijksgroten en autonome wereldlijke en geestelijke instellingen en corpora, het afbaken van hun 'gebied' tegenover aanpalende rivalen — al deze processen werden gedictieerd door diplomatiek vernuft, effectief wapengeweld en politieke theorie. De traditionele vazallitische verhoudingen bepaalden nog eeuwenlang de wederzijdse invloedssferen. Het toverconcept dat de